

371
Q-46.

S.X. GAYUPOVA

**UMUMIY
PEDAGOGIKA**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

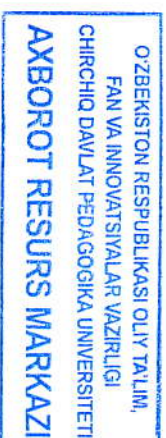
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

S.X.GAYYUPOVA

UMUMIY PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma

-14039/6-

Toshkent
«Yangi chirchiq books»
2023

Gayupova S. “Umumiy pedagogika” o’quv qo’llanma. T.: “Yangi chirchiq book”, 2023. 128 b.

Mazkur darslik “Umumiy pedagogika” fanidan sirtqi bo’limning barcha ta’lim yo’nalishlari uchun mo’ljallangan.

“Umumiy pedagogika” fanini o’zlashtirish jarayonida uning nazariyasi va tarixini, asosiy kategoriyalarini hamda pedagogik muammolarini tahlil qila olishni o’rganadilar. Talabalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, yosh avlodda yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga doir zamonaviy pedagogik bilimlar, amaliy ko’nikma va malakalarning zarur hajmini, o’qituvchi shaxsda namoyon bo’lishi zarur bo’lgan umumiy kasbiy va shaxsiy fazilatlarni muvaffaqiyatli egallashlari ko’zda tutiladi. Shuningdek, talabalar oliy ta’lim tizimida bo’lajak o’qituvchilar sifatida ta’lim oluvchilarning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlarini, uzluksiz ta’lim tizimi bosqichlarining o’ziga xos jihatlari angalay olishlari, shunga muvofiq kasbiy faoliyatini yo’lga qo’yish layoqatini o’zlashtirishlari lozim.

Tagrirlahlar:

Sh.Botirova CHDPU dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc).

M.Qodirova O’zDSMI dotsenti, pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD).

O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligining 2023 yil 17 iyuldagi 314-sonli buyrug’iga asosan nashr etishga ruxsat berilgan.

© **Gayupova S.**
© «**Yangi chirchiq book**» nashriyoti, 2023.

ISBN 978-9943-9167-2-2

SO’Z BOSHI

Bugungi kunda ta’lim tizimini har tomonlama rivojlantirish, tizim oldiga qo’yilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish jarayoni har tomonlama kamol topgan yuksak intellektual salohiyat egalari, ma’nan pok va axloqli pedagog kadrlarni tarbiyalab yetishtirishdan iboratdir.

O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”, “Oila, maktab, mahalla hamkorligi Konsepsiyasi, “Oila kodeksi”, O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017 yil 7-fevraldagi Farmoni bilan 2017-2021-yillarda O’zbekistonda rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi, “Oila institutini mustahkamlash Konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi ko’plab qarorlarining barchasida yosh avlod ta’lim-tarbiyasini yanada takomillashtirish ko’zda tutiladi.

Jamiyatimizning muvaffaqiyat bilan rivojlanishi uchun u yuksak intellektual potensialga ega bo’lishi kerak. Ijtimoiy tarbiya, ilm-fan, ma’naviyat va ma’rifat masalalariga yangicha kreativ yondashishni kuchaytirish zarurati ana shundan kelib chiqadi. Shu nuqtai nazardan pedagogik tamoyillarni teran anglab yetish va pedagogik mahorat sirlari bilan qurollantirish bo’yicha bilim, malaka, ko’nikmaga ega bo’lishlariga erishish bugungi kunda bo’lajak mutaxassislariga qo’yiladigan talablardan biridir.

Barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlashning o’zi ham muhim ta’limiy jarayon bo’lishi bilan birga u ushbu jarayonni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan samarali, muvaffaqiyatli tashkil etishda pedagogika fani oldida muhim vazifalarni qo’yadi. Shu sababli eng

avvalo, zamonaviy texnologiyalar bilan qurollantirilgan ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil eta biladigan, uning yuksak mahorat bilan boshqarilishini ta'minlay oladigan pedagog kadrlarni tayyorlashda oliy ta'lim muassasalari talabalarini pedagogik bilimlar bilan qurollantirish, ularni yosh avlodni tarbiyalash va unga ta'lim berish jarayoniga kasbiy nuqtai nazardan yo'naltirish katta mas'uliyatni taqozo etadi. Bu jarayonda umumiy va mutaxassislik, jumladan, pedagogika fanlarini zamonaviy talablarga muvofiq samarali o'qitish talab etiladi.

Bo'lajak o'qituvchi, pedagoglarni tayyorlash, ularni kasbiy shakllantirish, sohaviy bilim, ko'nikma, malakalarini izchil rivojlantirish, kasbiy kompetentlik sifatlarini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilayotganligi oliy ta'lim muassasalarida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish barcha davrlarda bo'lgani kabi dolzarb muammo ekanligini tasdiqlaydi.

Ushbu talabni inobatga olgan holda oliy ta'lim muassasalarida "Umumiy pedagogika" fani bo'yicha o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish murakkab, mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda pedagogika sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar, kompi inson, malakali mutaxassisni tayyorlash borasidagi ijtimoiy ehtiyoj handa shaxs kamolotida muhim ahamiyat kasb etadigan ustuvor tamoyillarni inobatga olish zarur. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarining sirtqi bo'lim bakalavriat yo'nalishlari talabalari uchun mo'ljallangan ushbu o'quv qo'llanmada pedagogika fanini o'qitishga qo'yilayotgan talablar imkon qadar to'la qamrab olish maqsad qilingan.

1-MAVZU: Pedagogika fan sifatida. Didaktika asoslari. Ta'lim -tarbiya jarayonining mazmuni va mohiyati

REJA:

1. Pedagogika fanining predmeti va vazifalari.
2. Pedagogikaning paydo bo'lishi va rivojlanishi.
3. Pedagogika fanining asosiy tushunchalari va ularning o'zaro bog'liqliklari.
4. Pedagogik fanlar tizimi.
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi.
6. Didaktika o'qitish va ta'lim nazariyasi sifatida.
7. O'qitish jarayonining mohiyati.
8. Didaktika, uning asosiy kategoriyalari.

Tayanch so'zlar: pedagogika, rivojlanish, tizim, ta'lim - tarbiya, didaktika, kategoriya, o'qitish, jarayon, mohiyat.

Pedagogika fanining predmeti. Pedagogika (yunoncha paidagogike bo'lib, paidagogos «bola» va «yetaklayman») ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqbol g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati — uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois, didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi. yunoncha didaktikos «o'rgatuvchi»). didasko «o'rganuvchi») ta'limning nazariy jihatlari, ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'qituvchi faoliyatlari, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolarni tadqiq etadi.

Ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra, umumiy va maxsus kabi turlarga ajratiladi. Umumiy ta'lim har bir shaxsning kamol topishi hamda u tomonidan hayotiy faoliyatni tashkil eta olishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni berishga yo'naltiriladi. Umumiy ta'lim asosida o'zlashtirilgan ma'lumotlar kelgusida shaxsning kasbiy tayyor-garligini ta'minlashga imkon beruvchi maxsus ta'lim olishi uchun asos bo'ladi.

Maxsus ta'lim— o'zida mutaxassislik xususiyatlarini namoyon qilib, shaxsiga muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish borasida nazariy bilimlarni berish asosida amaliy ko'nikma hamda malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim, shuningdek, turli darajadagi ta'lim dasturlarini amalga oshirishiga ko'ra, maktabgacha ta'lim, umumiy o'ra ta'lim, o'ra maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash hamda maktabdan tashqari ta'lim kabi turlarga bo'linadi.

Tarbiya nazariyasi— pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.

Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyogorashini tarkib toptirish jarayonidir.

Ijtimoiy tarbiya aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, iqtisodiy, huquqiy, ekologik va jinsiy tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Ijtimoiy tarbiya va uning bosqichlari. Insoniyatning yashash uchun kurashish va turli tabiiy ofatlardan himoyalaniish yo'lida olib borgan harakatlari tarbiya g'oyalarning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan.

Ibtidoiy jamoa tuzumida odamlarning guruh-guruh bo'lib hayot kechirishi sababli bolalarga trikihilik o'rikazish yo'lidagi faoliyat (o'simlik mevalari, ildizlarini terish, hayvonlarni ovlash)ni tashkil etish borasidagi tajribalarni o'rgatish guruh a'zolari tomonidan birdek amalga oshirilgan. Bilimlar, aksariyat hollarda, mehnat va o'yin jarayonlarida o'zlashtirilgan. Mehnat faoliyatini tashkil etish

jinsiy xarakterga ega bo'lganligi bois, o'g'il va qiz bolalarni tarbiyalashda o'ziga xos jihatlari ko'zga tashlangan.

Oila, xususiy mulk va davlatning paydo bo'lishi ijtimoiy tarbiya mazmunida ham tub o'zgarishlarning sodir etilishi, quldorlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Aynan mana shu davrdan tarbiya jamiyatning ijtimoiy talab va ehtiyojlari asosida yo'lga qo'yila boshladi. Erkin fuqarolarni tarbiyaning maqsadi, vazifalari, mazmuni va vositalari borasidagi fikrlar Demokrit, Platon va Aristotelning asarlarida muhim o'rin egallagan. Mutafakkirlarning asarlarida ushbu fikrlar mustaqil pedagogik nazariya sifatida emas, balki falsafiy qarashlar yoki jamiyatni tashkil etish loyihasining muhim komponenti tarzida bayon etilgan. Ushbu davrda tabiiy-ijtimoiy fanlar tizimi shakllanishi uchun boshlang'ich asoslar qo'yildi.

Quldorlik tuzumida erkin bo'lmagan kishilar (qullar)ning haq-huquqlari cheklanganligi bois, tarbiya tizimi faqatgina quldorlar, ularning farzandlari uchun xizmat qilgan.

Quldorlik tuzumi o'rinda shakllangan feodal tuzumda pedagogik g'oyalar feodallar manfaatini ifoda eta boshladi. Mazkur davr pedagogik jarayonni tashkil etishda diniy g'oyalar yetakchi o'rin egallashi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy hayotda diniy muassasalar (G'arbda cherkov, Sharqda esa, masjidlar)ning roli osha borib, bolalarni o'qitish va tarbiyalash ishlari asosan shu maskanlarda tashkil etildi. Garchi dunyoviy g'oyalarni ilgari surish, ilmiy nazariyalarni yaratish va targ'ib etishning din pestivolari tomonidan qoralanishi kabi holatlar ham ko'zga tashlangan bo'lsa-da, ammo savdo-iqtisodiy aloqalar ko'lamining kengayishi, tabiiy ofatlarga qarshi keskin chora ko'rish ehtiyoji ilmiy bilimlarni rivojlantirish hayotiy zaruriyat ekanligini isbotladi. Insoniyat tarixidan mustahkam o'rin olgan Sharq Uyg'onishi deb nom olgan tarixiy jarayon aynan feodal tuzumi — o'ra asrlar davrida sodir bo'ldi. Sharqda buyuk allomalar — Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, G'arbda esa, T.Mor, T.Kampanella, E.Rotterdamskiy, F.Rable, M.Monten va boshqalar tomonidan har tomonlama rivojlangan, ruhiy va jismoniy jihatdan sog'lom, antik dunyo va burjuaziya davri